

VŠEOBECNÝ INFORMAČNÍ PROGRAM UNESCO A ČESKÉ KNIHOVNY

Adolf Knoll

UNESCO je zkratka pro United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization neboli Organizace světových národů pro vzdělání, vědu a kulturu. Pro mnohé možná teprve překlad do češtiny plného názvu UNESCO znamená uvědomění si, že tato organizace je z mnoha důvodů velmi blízká knihovnám a že UNESCO jakoby odráželo ve svém záběru složitý charakter úkolů a činností, které knihovny zabezpečují.

Knihovny jsou tady proto, aby urychlovaly rozvoj vzdělání a vědy a aby též široce působily na kulturním poli. Knihovny jsou tedy zároveň organizacemi, které vzdělávají, které informují a které chrání a znásobují kulturní dědictví lidstva. Každopádně je předmětem činnosti knihoven práce s informacemi, ať už s klasickými dokumenty nebo dokumenty na netradičních nosičích, z nichž některé obsahují a některé neobsahují digitální informace. Je zcela lhostejné z tohoto pohledu, zda jde o dokumenty primární nebo o informace o nich, o dokumenty originální nebo o jejich kopie.

V čele UNESCO stojí jeho generální ředitel (Director-General), který má zástupce pro různé oblasti činnosti UNESCO. V rámci pravomoci těchto zástupců se rozvíjejí některé programy, pro které UNESCO zřídilo speciální organizační zabezpečení na úrovni divizí. V těchto divizích, v jejichž čele stojí ředitel, se rozvíjí a koordinuje jim svěřená činnost, která se zpravidla štěpí do různých podprogramů a aktivit.

V oblasti, která nás zajímá, vypadá situace takto:

Existuje zástupce generálního ředitele pro komunikaci, informatiku a informace (Communication, Informatics and Information = CII), tč. je jím zástupce Litvy pan Henrikas Juškiavičius. V rámci působnosti CII jsou pak institucionalizovány tři základní programy, které jakoby vyjadřovaly to, co knihovny nejvíce zajímá:

1. ICP = International Communication Programme
(Mezinárodní komunikační program)
Tento program si klade za cíl rozvoj technických a technologických prostředků pro usnadnění komunikace.

2. IIP = International Informatics Programme
(Mezinárodní program pro informatiku)
Tento program rozvíjí aplikace technických a technologických prostředků do konkrétních institucí.
3. GIP/PGI General Information Programme
Programme Général d' Information
(Všeobecný informační program)
Tento program je velice průřezový a zajímá jej obsahové hledisko informačního procesu.

Knihovny se mohou účastnit všech těchto programů, ale nejvlastnější pro ně a pro archivy je právě Všeobecný informační program. Stačí zpočátku, jestliže uvedu, že v rámci PGI byl vyvinut program CDS/ISIS, bez něhož si rozvoj informatizace knihoven u nás těžko dokážeme představit. V době, kdy byl nedostatek finančních prostředků a dalších možností, poskytlo UNESCO zdarma v r. 1987 tehdejší Státní knihovně ČSR (nyní Národní knihovna ČR) a později dalším institucím obecný software, kterým nám nebývalo usnadnil poznání zejména v oblasti zpracování dokumentů. I když je dnes CDS/ISIS nahrazen nebo nahrazován jinými programy, UNESCO mu i nadále dává podporu. V r. 1993 byl počet uživatelů CDS/ISIS více než 15.000 a jeho distribuce stále vykazuje stoupavou tendenci. Vývoj proto pokračuje tak, aby byl CDS/ISIS přenosný na různé hardwarové a softwarové platformy (Windows, MSDOS, UNIX) a aby mu byla implementována architektura klient-server, čímž by bylo umožněno zpřístupnění isisovskýchází po Internetu.

Kromě programu CDS/ISIS šíří PGI UNESCO i software IDAMS (International Data Analysis and Management Software) a rozvíjí řadu celosvětových a regionálních programů, například ASTINFO (regionální síť pro výměnu informací a zkušeností ve vědě a technologii v Asii a Pacifiku), APINMAP (Asian Pacific Network on Medicinal and Aromatic Plants), LACINMAP (totéž pro oblast Latinské Ameriky a Karibské oblasti), UNAL (UNESCO Network of Associated Libraries), RAMP (Records and Archives Management Programme), Bibliotheca Alexandrina (jde o znovuvybudování Alexandrijské knihovny), a iniciativ (například program rekonstrukce Národní a univerzitní knihovny Bosny a Hercegoviny v Sarajevu, modernizace a rozvoj Ruské státní knihovny v Moskvě, pomoc při budování archivu Afrického národního kongresu, pomoc knihovně Kongregace Svatého Ducha v Port-au-Prince a řada dalších).

UNAL si klade za cíl spolupráci knihoven za účelem mezinárodního porozumění, kulturního dialogu, prosazení lidských práv a míru. Aktivity UNAL se soustřeďují zejména na různá regionální setkání, členství v UNAL je neformální a de facto vyplývá z účasti na společných akcích. Členkou UNAL se může stát každá veřejná knihovna pro dospělé, mládež nebo děti, která

souhlasí s posláním sítě UNAL a obrátí se na koordinátora UNAL v UNESCO (Coordinator of UNAL, General Information Programme UNESCO, 7 Place de Fontenoy, 75352 Paris 07 SP, Francie, fax 0033/1/43061640), který její žádost posoudí. Taková knihovna spolupracuje v rámci své činnosti s UNESCO na prosazování mezinárodního porozumění, kulturního dialogu, poznávání menšinových kultur, prosazování zájmu o mezinárodní problémy, uskutečňování cílů UNESCO, jako jsou boj za mír a lidská práva, boj proti analfabetismu, ochrana životního prostředí, kulturní, ekonomický a sociální rozvoj a zlepšení postavení žen.

Je vidět, že aktivity PGI byly a jsou velmi rozsáhlé, což je podtrženo zejména v současné době bouřlivým rozvojem dalšího programu Paměť světa (Memory of the World), o němž bude hovořeno níže.

Všeobecný informační program UNESCO by měl vyjadřovat společný zájem členských zemí, proto je kladen velký důraz na jejich shodu při formulování jeho základních strategických směrů. Divize PGI v UNESCO má v tomto procesu roli jakéhosi sekretariátu, který konzultuje a formuluje programy na základě jednání Mezivládní rady pro Všeobecný informační program (Intergovernmental Council for the General Information Programme), která se skládá z delegací třiceti členských zemí a která se postupně obměňuje. Od r. 1994 je členkou této rady na období dvou generálních konferencí UNESCO také Česká republika.

Poslední zasedání této rady proběhlo v listopadu 1994 a mj. potvrdilo základní strategické směry PGI na období 1996-2001. Tyto hlavní strategické směry vyjadřují základní doporučení členským zemím pro uvedené období. Mají velmi široký záběr, nicméně lze v nich zaznamenat především myšlenku souvislosti minulosti s budoucností a akcent na tvorbu životního prostředí. Jsou to:

- záchrana paměti světa
- informace pro výchovu, vzdělávání a vědecký výzkum
- informace pro rozvoj člověka
- informace pro management v oblasti životního prostředí

Podmínkou realizace těchto strategických směřování je pak řešení určitých základních klíčových úkolů. V rámci strategického směřování do r. 2001 jsou těmito úkoly tyto:

- řešení problematiky autorských práv
- tvorba a důsledné dodržování standardů a odborné terminologie
- vývoj software se zaměřením na multimedia
- vzdělávání a rekvalifikace zprostředkovatelů a uživatelů informací

- budování národních kapacit ve všech oblastech PGI
- rozvoj národních a regionálních informačních strategií a sítí za účelem optimálního využití nových komunikačních a informačních technologií
- posílení kooperace v rozvojovém světě

Společným jmenovatelem výše uvedených úkolů je v podstatě vybudování a provoz informačních dálnic neboli globálních digitálních knihoven. Základním rysem je sdílení informací, tedy kooperace, která je nízká nebo technologicky nevyspělá v méně rozvinutých zemích. Dále je zcela zřetelně vidět trend elektronického zpřístupnění primárních dokumentů, což si doposud v České republice uvědomujeme zatím jen nedostatečně, neboť téměř kdykoliv, když hovoříme o automatizaci knihoven, rozumíme tím pouze tvorbu elektronického informačního systému, jehož pomocí zjistíme místo uložení dokumentů, jež nás zajímají.

To je celkem pochopitelné, neboť tohoto cíle ještě nebylo uspokojivě dosaženo. Na druhé straně však zde lze spatřit relativní nebezpečí v tom, že si ne dostatečně uvědomujeme, že tento náš snad nejaktuálnější cíl je pouze prostředkem daleko důležitějšího procesu, jímž je sdílení primárních dokumentů, a to v budoucnosti stále více v elektronické podobě. Jinými slovy je třeba konstatovat, že informační dálnice u nás bude v provozu tehdy, až jí budou proudit digitální primární dokumenty. Proto, aby to bylo možné, je třeba vyřešit otázku autorských práv a řešit oblast multimédií (i když se mi zdá tento termín již zastaralý, neboť moderní médium vhodné pro digitální záznam slouží jak pro uložení textu, obrazu či zvuku, pro což bylo nutné v minulosti kombinovat více médií).

Národní knihovna ČR se intenzivně zapojila do akce záchrany Národní a univerzitní knihovny Bosny a Hercegoviny a zejména pak do programu Paměť světa (program je představen ve všech souvislostech v článku Abdelazize Abida v časopise Národní knihovna č. 3/1995).

Program Paměť světa byl vyhlášen v roce 1992, v roce 1993 pro něj realizovala Národní knihovna společně s firmou Albertina icome Praha první pilotní projekt, jímž byl CD-ROM představující nejvzácnější dokumenty z našich fondů, které byly doprovázeny obrazovými ukázkami. Pro nás to byl faktický start programu digitalizace obrazu. V roce 1995 jsme ve spolupráci s UNESCO uskutečnili další pilotní projekt, jímž byla digitální edice rukopisu Antifonáře Sedleckého. Vydali jsme současně i další rukopis a data pro několik příštích vydání máme k dispozici.

Práce v oblasti záchrany a zpřístupnění vzácných dokumentových památek nám přinesly dvě smlouvy s UNESCO a jeho finanční podporu. Výsledkem jsou nejen konkrétní produkty, ale zejména ověření řady technologií a vznik řady technických a jiných doporučení, což znamenalo pro zástupce

Národní knihovny a Albertiny icome Praha návrh členství v poradních orgánech UNESCO pro Paměť světa, a to v International Advisory Committee (orgán generálního ředitele UNESCO) a v příslušné technické subkomisi (Sub-Committee on Technology).

Naše zkušenost je výmluvným důkazem toho, s jakou pomocí UNESCO lze počítat. Často jsme totiž v ještě nedávné minulosti byli svědky různých příslibů a vlastně nepodložených nebo spíše špatně interpretovaných informací, z nichž jakoby vyplývalo, že nám s tím či oním UNESCO pomůže.

Řada z nás si pak představovala mohutnou finanční injekci, která vyřeší letitou většinou technologickou zaostalost. To by ale vlastně působilo proti smyslu aktivit UNESCO kromě toho, že UNESCO tak velkými prostředky nedisponuje.

UNESCO je totiž naše společná mezivládní organizace a jejím hlavním úkolem je zpětně působit na vlády jednotlivých zemí, aby se chovaly v duchu společně dohodnutém na půdě UNESCO, tj., aby respektovaly jeho, tj. naše společná doporučení proto, aby docházelo k co nejefektivnější realizaci cílů v oblasti vzdělání, vědy a kultury. Jinými slovy to znamená, že například Manifest UNESCO o veřejných knihovnách je společným manifestem členských zemí UNESCO a nelze tudíž dost dobře v oblasti vnitřní kulturní politiky zásadně hlásat něco jiného. Působení České republiky v UNESCO je součástí naší zahraniční politiky (vždyť při Ministerstvu zahraničních věcí začíná opět působit naše národní komise pro UNESCO) a ta by měla být v souladu s naší politikou vnitřní.

To platí i o poněkud méně politických záležitostech, jako jsou doporučované standardy a vyhlášené programy. Je pravdou, že oficiálními diplomatickými kanály potřebné informace většinou nepřicházely, takže jen tak si lze vysvětlit, že i některé konkrétní iniciativy PGI se k nám nedostaly anebo nebyly dotaženy. Jde například o evidence zničených a rozptýlených sbírek po r. 1900 nebo o evidenci zásadních konzervačních a restaurátorských zásahů v rámci programu Paměť světa.

UNESCO přispívá finančně hlavně na realizaci objevených pilotních projektů. Finanční příspěvek je udílen na základě autorské smlouvy nebo tzv. Fee Contract (přibližně naše smlouva o dílo), které jsou pozorně sledovány a vyhodnocovány. O uvolnění finančních prostředků na základě těchto smluv většinou rozhoduje samo PGI, neboť výsledky takto financovaných prací jsou nezbytné pro základní rozvoj programů. Dalšími možnostmi financování jsou pak tzv. participační programy, které jsou spolufinancovány uchazečem. Účast UNESCO v oblasti PGI bývá maximálně ca. 25.000 USD, jejichž čerpání může být podmíněno plněním jednotlivých etap projektu.

Určitá část prostředků je vydávána též na odborné expertízy tam, kde na to neexistují vlastní odborné kapacity. Stalo se tak například v případě

posouzení stavu fondů Knihovny Ruské akademie věd v Petrohradě (smlouva s Library of Congress), spolupráce s předními odborníky francouzské Národní knihovny, smluvní spolupráce s IFLA na první koncepci programu Paměť světa a dalšími organizacemi, komerčními firmami a odborníky, které si PGI najímá na konkrétní práce.

Další možností je získání participačního programu, které je však většinou vázáno na doporučení té které země. Například pro program IIP (International Informatics Programme) existuje české ústředí při NIS (tzv. focal point UNESCO pro informatiku, Euro Info Centrum). Pro Paměť světa, která se stává stěžejním programem UNESCO by to měla být národní komise pro Paměť světa (původně měla být založena tzv. shora) nebo již stávající komise charakteru „preservation and access“, která by plnila též úkoly vzhledem k UNESCO. Bohužel, v ČR zatím není ani jedna, Národní knihovna však národní komisi typu „preservation and access“ má v úmyslu založit a bude se ucházet o přiznání odpovídající funkce pro program Paměť světa této komisi. S tím mj. souvisí i započatá evidence ohrožených sbírek, jejíž dotazníky péčí Ministerstva kultury některými našimi institucemi proběhly (cílem je ustavení World List of Endangered Library Collections and Archive Holdings).

Podmínkou zařazení do programu Paměť světa se v nepříliš vzdálené době skutečně stanou národní doporučení pro UNESCO a pro International Advisory Committee. S tím bude souviset nejen možnost ucházet se o finanční podporu UNESCO, ale i právo užívání loga Memory of the World (Národní knihovna ČR a Albertina icome Praha jsou oprávněni užívat toto logo pro edici digitalizovaných dokumentů Memoriae Mundi Series Bohemica).

Ještě širší souvislost to však má s jedním z výše uvedených úkolů UNESCO pro členské země – jde o budování národních kapacit PGI. Doufám, že k tomu bude moci být využito grantového programu, který pro příští rok a další období předkládá Ministerstvo kultury do vlády.

Finanční prostředky nad rámec prostředků PGI lze získat na základě rezoluce Generálního shromáždění UNESCO. V rámci programu Paměť světa byl zpracován subregionální program (za účasti Rakouska, Slovenska, Maďarska, Chorvatska, Rumunska a ČR), který bude na podzim takto předložen. Tento program má přispět k uplatnění digitalizace při ochraně a zpřístupnění písemných památek. Aktivní roli v něm bude hrát Albertina icome Praha a Národní knihovna ČR.

Je třeba zdůraznit, že UNESCO je tč. jedinou vládní mezinárodní organizací, jejíž je ČR plnoprávným členem. K tomu je třeba dodat, že klíčových jednání ať na diplomatické nebo expertní úrovni se účastní v oblasti PGI zástupci i nečlenských zemí (nejintenzivněji Velké Británie) a zástupci nevládních organizací, jako jsou IFLA nebo ICA (International Council of Archives), a zástupci dalších institucí jako americké Commission on Preservation and

Access, CENL (Commission of European National Libraries) nebo zástupce Evropské komise DG XIII Library Networks and Services a další.

Z toho by měl vyplývat i důraz, který bychom měli dávat spolupráci s UNESCO a práci pro UNESCO, a tím i pro sebe. PGI, v jehož službách pracují v Paříži i významní knihovníci, je expertně provázáno se všemi strukturami, které nás zajímají, a je třeba říci, že například při vší administrativě je spolupráce s UNESCO pružnější, než byla doposud s DG XIII Evropské komise. K tomu by se měla přidružit i provázanost naší vnitřní a zahraniční politiky. V určitých oblastech máme dnes totiž výsledky, které je třeba do světa nabízet. Naše zkušenost ukazuje, že pouze přes tyto výsledky vede cesta do vyspělého světa, pro který i my můžeme hodně udělat. UNESCO je naší branou do tohoto světa a my bychom podle toho měli aktivně jednat, tzn. především pracovat.